

İKİNCİ DÜNYA MÜHARİBƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN QADINLARININ ROLU

Reyhan Cəfərova,
h.ü.f.d., AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının "Sənədlərlə iş" şöbəsinin müdiri, MEK Qadınlar Təşkilatının sədri

"Böyük Vətən müharibəsi zamanı Azərbaycan qadınları vətənpərvərliyi, iradəni və əzmkarlığı xüsusiyə nümayiş etdilər".

Ümumilider H.Ə.Əliyev

Bu gün Sovet İttifaqının çoxsaylı xalqlarının milyonlarla oğul və qızının özlərini layiqincə və fədakarlıqla nümayiş etdikləri Böyük Vətən Müharibəsinin bitməsindən 76 il ötür. Faşizmə qarşı mübarizədə Sovet xalqı inılmaz dayanıqlıq və cəsarət göstərmişdi. "Bütün Sovet İttifaqında olduğu kimi, Azərbaycanda da vətəndaşlar üçün hərbi təlimlər başladı ... 16 yaşdan 50 yaşadək vətəndaşlar hərbi hazırlığa cəlb olundular. Komsomol təşkilatlarının təşəbbüsü ilə 1941-ci ildə respublikada 15 min tibb bacısı və sanitar dəstə, 750 rabbitçi, 1500 sürücü yetişdirildi. 7 min komsomolçu dərman bitkilərinin toplanmasında iştirak etmişdi".

1941-ci ildə

3,4 milyon əhalisi olan Azərbaycandan 10 min qadın daxil olmaqla 681 min nəfər vətəni qorumaq üçün cəbhəyə yollandı. Azərbaycanın cəsarətli oğul və qızları mühasirəyə alınan Leninqradda, Moskva, Stalingrad, Kursk, Brest divarının yaxınlığında qəhrəmancasına vuruşdular, Qafqazı müdafiə etdilər, Rusiya, Ukrayna, Belarusiya, Moldovani, Baltıyanı və Şərqi Avropa ölkələrinin azad edilməsində iştirak etdilər.

"Böyük Vətən müharibəsi illərində qadınlar və qızlar demək olar ki, bütün hərbi ixtisaslara yiyələnmişdilər. Onlar

təyyarələri, tankları idarə edirdilər, pulmyotçu, topçu və snayper olurdular... Sanitar xidmət, rabbit, əks-hava müdafiəsi, hərbi magistrallarda nəqliyyat nəzarəti kimi xidmətlər əsasən qadınlar tərəfindən həyata keçirilirdi". Onlar neft buruğlarında, dəzgahların, traktor sükanlarının arxasında, dəmir yollarında kişiləri əvəz edirdilər.

Kursk kənarındakı döyüşlərdə

hərbi şücaət nümunələri göstərən Züleyxa Həbib qızı Seyidməmmədova cəsur qadın pilotlardan biri idi. Züleyxanın xidmət etdiyi hava alayı, Volga sahillərindən Avstriyanın paytaxtı - Vyana qədər şərəfli yol keçərək 4419 hərbi uçuş, 125 hava döyüşü yerinə yetirib və 38 alman təyyarəsini vurmuşdu. Züleyxanı aşuqlar "Göylər qızı" adlandırırdılar. O, Vətən müharibəsi ərəfəsində,

1941-ci ilin may ayında Hərbi Hava Qüvvələri Akademiyasının naviqasiya fakültəsini bitirir. Seyidməmmədova əks-hava müdafiə qırıcı aviasiyasına təyin olunur və SSRİ-in bir sıra ən böyük şəhərlərini müdafiə edərək, məşhur mayor Qridnevin polkunda şturman olaraq çalışmışdı. Müharibədən sonrakı dövrdə də o ictimai fəaliyyətini davam etdirirdi. Züleyxa Seyidməmmədovanın əmək və sosial fəaliyyətləri bir sıra hökumət mükafatlarına layiq görülmüşdür. Sənəsi müxtəlif ordenlərlə - "Lenin" ordeni, iki "Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni", iki "Şərəf Nişanı" ordeni, Vətən müharibəsinin 2-ci dərəcəli hərbi orden və

medallarla bəzədilmişdi. A.V.Lunaçarski adına Dövlət teatr Sənəti İnstitutunun birinci kurs tələbəsi, 17 yaşlı gözəl və istedadlı azərbaycanlı qızı, Volxov cəbhəsi snayperinin güllələrini düşməne dəqiq zərbələrlə endirən və tarixə ilk azərbaycanlı qadın snayper kimi düşmüş Ziba Qəniyeva. "Müharibənin ilk günlərində, Moskvadakı yüz minlərlə Sovet tələbəsi kimi, Şamaxı şəhərində anadan olan Ziba, hərbi komissarlığa müraciət edərək, onu cəbhəyə göndərməyi xahiş edir.

Bir neçə gün sonra

onun ərizəsi qəbul olunur və Qəniyeva qısamüddətli atıcılıq kurslarına göndərilir. Burada o pulmyot, snayper tüfəngini atmağı öyrənir və kəşfiyyat sənəti ilə də yaxından tanış olur. 151-ci diviziyanın snayper-kəşfiyyatçı zabiti Ziba Qəniyeva 12 aprel-23 May 1942-ci il tarixləri arasında iki zabit daxil olmaqla 20 faşisti öldürür. Böyük Vətən Müharibəsi illərində bu incə qız ümumilikdə 129 işğalçını məhv edir. Cəsarətə görə Ziba Qəniyeva bir çox dövlət mükafatına layiq görülür - "Qırmızı Bayraq" və "Qırmızı Ulduz" ordenləri, "Moskvanın müdafiəsinə görə" medalı. O fəlsəfə elmləri namizədi, şərqşünaslıq üzrə doktor, professor elmi dərəcə və adları qazanmışdı və hətta 1945-ci ildə Nəbi Qəniyevin "Tahir və Zöhrə" filmində fars krallığı rolunu da oynayırdı.

Azərbaycan qadınları dəniz üzərində gedən döyüşlərdə də şücaət göstərərək

fərqlənirdilər. İkinci Dünya Müharibəsi zamanı Şövkət Səlimovanın rəhbərliyi altında döyüş gəmisi, "Dnepr" də daxil olmaqla cəbhəyə neft və neft məhsulları, avadanlıq və sursatla təmin edir, Stalingrad tərəf üzürdü. Həmçinin onun qəməsi yaralıları Bakıya çatdırırdı. O, Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi İdarəsində əvvəl müavin vəzifəsində, sonra isə gəmi kapitanı kimi çalışmışdı. Müharibə illərində dünyanın iki qadından biri olan, gəmi kapitanı Şövkət Səlimova iki "Qırmızı Ulduz" ordeni ilə təltif olunmuşdu.

Müharibə

Sovet İttifaqı xalqlarının gücünün, mənəvi birliyinin və dostluğunun sət sınaq yeri idi. Vətən uğrunda gedən döyüşlərdə müxtəlif millətlərdən olan qadınlar müharibənin bütün çətinliklərini dəf edərək qəhrəmancasına vuruşdular və Berlində Reyxstaqın divarlarına öz imzalarını atdılar. Onların arasında Katyuşa Mixaylova, Antonina Oggenko, Nazxanım Səfərova, Yekaterina Yerşova, Şəfiqə Əhmədova, Simruk Hacıyeva, Pakıza Manafova, Züleyxa Rzayeva, Şəfiqə Əhadova, Mədinə Əhmədova kimi vətənpərvər qadınların adlarını çəkmək yerinə düşərdi.

Böyük Vətən müharibəsi illərində hərbi tibb sahəsi Azərbaycanda da inkişaf etmişdir. Bakıda açılan tibbi məhsullar zavodu tibbi ləvazimatlar və dərmanlar istehsal edirdi. Azərbaycanda 440 mindən çox yaralıların sağaldığı 76 hospital təşkil olunmuşdu. Yüzlərlə azərbaycanlı həkim və tibb bacıları hərbi hissələrdə yaralıları tibbi yardım göstərdilər. Sanitar təlimatçı Mədinə Əhmədova İtaliyada, Böyükxanım Bağirova, Xədicə Lətifova, Firuzə Fətəliyeva, Əsmər Həsənova isə Kırım da partizan dəstəsində döyüşürdülər. Kapitan Şura Əlizadə xəstəxana gəmisi, daha sonra dəniz piyadaları briqadasında xidmət etmiş, Kırım, Odessa, Sevastopol uğrunda döyüşlərdə, Yaponlara qarşı müharibədə iştirak etmişdir. Tibbi xidmətin kapitanları Səlimə Əlizadə, Qönçə Qaragözova, Reyhan Qasıмова, tibb xidmətinin baş leytenantları Maya

Bayramova, Nəcibə Məmmədova, Tahirə Fəttaxova, tibb xidmətinin leytenantları Rübabə Əhmədova, Zərifə Camalbekova, Züleyxa İsmaylova, Aliyə Tağızadə, tibb xidmətinin kiçik leytenantları Cənnət Kazımova, Lətafət Məmmədova, Zinət Məmmədova, Dilbər Təhməzbəyova orden və medallarla təltif olunmuşdular.

Azərbaycandan ilk hərbi həkimləri arasında Aliyə Rüstəmbəyova idi. Cəbhə bölgəsində olan bütün çətinliklərə o

cəsarətlə sənə qəlirdi. 7 mart 1943-cü il tarixində "Bakinskiy Rabochiy" qəzeti bu barədə yazırdı: "Azərbaycan xalqının cəsarətli qızı Aliyə Rüstəmbəyova faşistlər tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdəki meşələrdə düşməne qarşı qəhrəmancasına vuruşurdu ...". O, 1942-ci ilin payızında həlak olur. 1972-ci ildə Moskvanın "Oktyabr" jurnalında (№ 5, s. 8) onun fəaliyyətinə yüksək qiymət verilmişdir. Faşistlərin əlinə keçərək ağır yaralanan Aliyə Hitler zabitinin "azərbaycanlı qızın öz qə Rusiyada nə işi var" sualına "Rusiya hamımız üçün doğmadır. Yalnız faşist işğalçılarına öz qə olub və olacaqdır" cavabını verir.

Müharibə ərəfəsində Bakı ölkənin əsas neft hasil edən, həmçinin neftçilər üçün təlim mərkəzi və neft avadanlığının istehsalçısı idi. Müharibənin başlaması ilə Azərbaycanın neft sənayesi hərbi vəziyyətə uyğun formalaşdırıldı.

Müharibənin ilk 8 ayında neft sənayesinə 11 min qadın, eyni zamanda bir çox oğlan və qız gəldi. Əsas məqsəd onları çətin peşələrdən biri sayılan neftçi peşəsinin incəliklərinə öyrətmək idi. Cəbhəyə gedən ata, qardaş və ərini əvəz edən qadınlar, texnikanı uğurla mənimsəyərək çox çalışırdılar. Məsələn, müharibə illərində Andreyeva adına neft emalı zavodunda qadın işçilərinin sayı üç qat artmışdı.

Kadr hazırlığı

ölkəni və cəbhəni kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin etmək üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Kolxozlarda əsas əmək yükü qadınların çiyinlərinə düşürdü. Onlar qısa müddət ərzində traktorçu, kombaynçı və s. ixtisaslara yiyələnirdilər.

Zəhmətkeş Azərbaycan xalqının vətənpərvərliyi yalnız cəbhədə deyil, həm də şəxsi əmanətlərin müdafiə fonduna kütləvi şəkildə köçürülməsində ifadə olunurdu. Yalnız Azərbaycanın kolxozçuları 1941-ci ildə dövlətə könüllü olaraq 9 kq qızıl, 750 kq gümüş, 7 milyon rubl, 15 milyon rubl məbləğində dövlət istiqrazları, 27049 baş iribuynuzlu və xırdabuynuzlu heyvan, 16640 sentner taxıl, 200769 kq ət, 10 min kq-dan çox yun və s. təhvil verdilər.

İllər keçir. Nəsilər dəyişir. Böyük Vətən müharibəsi veteranlarının nəvə, nəticələri artıq böyüdüblər. Ancaq Vətəni qoruyan və yer üzündə sülh və xoşbəxtlik uğrunda canlarından keçmiş insanımızın böyük və cəsur igidliyi xalqın yaddaşından heç vaxt silinməyəcəkdir. Qəhrəmanlar arasında - Böyük Vətən Müharibəsinin oğulları, ərleri, qardaşları ilə eyni sıralarda dayanan Azərbaycan qadınları da xüsusi yer tutur. Müharibənin odlu-aloğlu illərində Azərbaycan qadınlarının mənəvi gözəlliyi və nəciibliyi, cəsarət və dözümlüüyü, təvazökarlığı və fədakarlığı bir insanın, vətənpərvər - beynəlmillətçi ruhun bir nümunəsidir.

Bəşəriyyət cəsur qadınların sücaətini heç vaxt unutmayacaqdır.

Arxiv materiallardan istifadə olunub

